

DOI: <https://doi.org/10.15407/mzu2023.32.281>
УДК 82-94:341.71(477):(438)

Оксана Повякель

директор
Національний музей народної
архітектури та побуту України
03026, Україна, Київ, вул. Академіка Тронька, 1
E-mail: rozvutokpurogiv@gmail.com

ЛІТАЮЧИЙ АМБАСАДОР.

Спогад про першого офіційного представника України
в Республіці Польща

Oksana Poviakel

director
National Museum of Folk
Architecture and Lifestyle of Ukraine
1, Akademika Tronka Street, Kyiv, 03026, Ukraine
E-mail: rozvutokpurogiv@gmail.com

A FLYING AMBASSADOR.

Memories About the First Official Representative of Ukraine
in the Republic of Poland

Вікопомний для України 1991 рік: 24 серпня проголошено Акт про державну незалежність. Через кілька тижнів мій батько, Теодозій Старак, повідомляє мені, що йому запропоновано стати Тимчасово повіреним у справах України в Республіці Польща, по суті першим офіційним дипломатичним представником незалежної України у світі. Я пам'ятаю радість у його голосі, його гордість за свою, вистраждану державу, за те, що ніколи не здавався, ніколи не схибив з обраного шляху. Зрозуміло, що попереду ще величезні труднощі, ще нескінченна кількість проблем, що потребують розв'язання, проте головна мета досягнута — Україна незалежна держава, яка починає вибудовувати свою дипломатичну структуру.

Із перших днів після призначення виникла ціла низка проблем: як фінансових, так і організаційних. Проте Теодозій Старак гідно сприйняв всі виклики, був готовим до розв'язання будь-яких проблем, аби тільки

творилася нова історія українсько-польських відносин, аби українці та поляки спільними зусиллями змогли перемогти наслідки трагічного минулого й започаткувати новий етап у взаємних відносинах. Таким піднесенням, сповненим планів я не бачила батька ще ніколи.

Теодозій Старак часто наголошував, що загальновідомому факту про те, що Республіка Польща першою серед країн світу (2 грудня 1991 року) визнала незалежність України, передував тривалий та доволі активний двосторонній діалог, який активізувався наприкінці 80-х років ХХ століття. Ще в 70-х роках дисиденти обох країн займалися розробкою концепції українсько-польського партнерства, а в 1989 році представники польської «Солідарності» та українського «Руху» почали розробляти й готувати формальні підстави майбутніх міждержавних відносин.

На момент проголошення незалежності вже почалося формування інституційно-правової бази українсько-польських відносин, були окреслені головні пріоритети в діалозі Києва та Варшави. 3 вересня 1991 року офіційний Київ звернувся до Польщі з пропозицією встановити дипломатичні відносини. 7–8 вересня урядова делегація України на чолі з міністром закордонних справ Анатолієм Зленком провела доволі непрості переговори у Варшаві, головним результатом яких стала домовленість про обмін спеціальними урядовими представниками, які повинні були приготувати підґрунтя для встановлення повноцінних дипломатичних відносин. Тоді ж польська сторона взяла на себе зобов'язання визнати Україну як незалежну державу відразу після того, як українці висловляться з цього приводу на референдумі.

Приїзд першого офіційного українського дипломатичного представника до Варшави мав неабиякий резонанс. Спершу Теодозій Старак був у центрі уваги всіх ЗМІ Польщі, де незабаром отримав прізвисько «літаючий амбасадор». Майже щодня інтерв'ю для газет та радіо, прямі ефіри на телебаченні, велика кількість нових людей, контактів, численні зустрічі з представниками польської влади, журналістами, дуже активні контакти з українською меншиною в Польщі. Він вибудовував польсько-українські відносини, маючи глибокі знання історії двох держав, добре розвинене аналітичне мислення, багаторічний досвід людини, яка пережила депортацію, радянську в'язницю, карагандинські табори, участь у дисидентському русі шестидесятників. Теодозій Старак якнайкраще вписувався у той період історії українсько-польських відносин, який згодом історики почнуть називати «романтичним».

Після грудневого референдуму та офіційного визнання незалежності України Республікою Польща у відносинах між державами наступив період, який без перебільшення можна назвати одним із найпродуктивніших. Про це свідчать хоча би вже ті факти, що 4 січня 1992 року між

країнами були встановлені повноцінні дипломатичні відносини. Лише впродовж січня 1992 року Україна та Республіка Польща обмінялися трьома офіційними візитами. Зокрема, 10–11 січня у Варшаві перебував голова Комісії із закордонних справ Верховної Ради України Дмитро Павличко, 14 січня у Варшаву з офіційним візитом прибув міністр оборони України Костянтин Морозов, а наприкінці січня Київ з офіційним візитом відвідали заступник міністра закордонних справ Єжи Макарчик та представник Канцелярії Республіки Польща Єжи Мілевський. Дипломати добре знають, що таке готувати офіційний візит. А Теодозій Старак готував всі ці візити сам, оскільки в штаті ще не було жодного офіційного працівника.

З візитом Костянтина Морозова пов'язаний ще один цікавий, справді історичний факт. Виявилось, що польська сторона не має партитури українського Гімну. З Києва надійшла партитура, проте ... гімну УРСР. Батько категорично відмовився передавати ці ноти польському протоколу. Він домовився з друзями з Києва, і цілу ніч вони надсилали йому на факс партитуру українського Гімну «Ще на вмерла Україна», а вранці польський президентський оркестр уже репетирував нову для нього мелодію. 14 січня, коли наш міністр оборони ступив на польську землю, на його честь уперше прозвучав Гімн незалежної України, і було піднято український національний синьо-жовтий прапор, очі Костянтина Морозова засвітилися радістю, невимовною гордістю за державу, яку він прибув представляти.

Наступного дня, 15 січня 1992 року Верховна Рада України була змушена ухвалити офіційну музичну редакцію Гімну, який напередодні прозвучав у Варшаві. З таких дій починалася історія української дипломатії. Нині, коли стали загальнодоступними деякі документи державних архівів, хочу процитувати частину звіту Теодозія Старака Президентові України Леонідові Кравчуку: «У травні Варшава розцвіла синьо-жовтими і біло-червоними прапорами. Розпочався перший офіційний візит Президента незалежної України до Республіки Польщі — до свого найближчого сусіда, країни, що з нею нас єднає багата спільна історія [і яка зараз стала прихистком для мільйонів українців, змушених покинути свої домівки, наразі окуповані російською федерацією. — *Авт.*]».

Завершенням надзвичайно високої дипломатичної активності у першій половині 1992 року стало підписання у Варшаві 18 травня президентами Лехом Валенсою і Леонідом Кравчуком Договору між Україною та Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво. Цей договір був одним із перших документів такого зразка, підписаний лідером незалежної України.

Українська сторона відводила виняткову роль підписанню цього документа. Тому всі зусилля Теодозія Старака були спрямовані на те,

щоби цей документ став фундаментом, на який опиратиметься практично вся інституційно-правова база українсько-польських міждержавних відносин у різноманітних сферах. Тоді ж, упродовж першої половини 1992 року був створений додатковий механізм, на який покладалося завдання поглиблення контактів на найвищому рівні — Консультаційний комітет Президентів України та Республіки Польща.

А тепер хочу проаналізувати обстановку, в якій моєму татові довелося працювати протягом тієї першої половини 1992 року, про яку мовилося вище. Це був час становлення української дипломатії, коли доводилося досить часто самостійно, на свій страх і ризик ухвалювати рішення, оскільки майже не було фахових працівників у штаті, не кажучи вже про відсутність приміщення й технічне забезпечення. Україна в той час практично не мала своїх представництв за кордоном, досвід двосторонніх відносин зі світом був нульовим. Це був час активного виходу на світову арену, доводилося організовувати свою самостійну роботу.

Завдяки допомозі української громади, польських колег моєму татові, що не був кадровим дипломатом, вдалося налагодити роботу першого українського дипломатичного представництва. Батько був справжнім патріотом України, людиною з великим життєвим досвідом, що зробило його своїм у середовищі польських демократів, які внаслідок демократичних перетворень у польському суспільстві прийшли до влади в Польщі. Всіх їх об'єднувало бажання якнайшвидше збудувати нову концепцію українсько-польських відносин, хоча цей початок побудови міждержавних відносин був надскладним процесом.

Над ними тяжіла недовіра в середовищі обох суспільств, яку комуністичні ідеологи плекали десятиліттями. Тато розповідав, що йому досить часто доводилося зустрічатися як з палкими прихильниками українсько-польського зближення, так і з тими, хто, спекулюючи на трагічних сторінках історії, намагався призупинити цей процес. Надзвичайної ваги набули питання трагічних подій на Волині та Східній Галичині, виселення лемків із прикордоння Польщі, питання Польського військового меморіалу на Личаківському цвинтарі у Львові тощо. Проте тато був готовий до цих дискусій, бо він уже давно проаналізував першопричини штучно створеної українсько-польської ворожнечі, спланованої третьою силою для реалізації своїх політичних задумів. Упродовж років він детально вивчав історію, літературу, культуру Польщі, ставав на польську позицію бачення українських проблем. Так у нього виробилося вміння зрозуміти позицію партнера, що дозволяло знаходити компромісні рішення в багатьох, на перший погляд безвихідних, ситуаціях.

Однією з найдискусійніших проблем на початку розвитку двосторонніх відносин була так звана «війна цвинтарів». Потрібна була клопітка

й дуже делікатна роз'яснювальна праця, щоби подолати упередження. Спільно з Об'єднанням українців у Польщі, польськими органами влади Т. Старак приклався до відновлення багатьох українських місць пам'яті. Тут варто відзначити надзвичайно вагому роль мого батька у формуванні українського лобі в Польщі. До нього прислухалися, з ним відверто обговорювали та радилися щодо можливих шляхів зміцнення українсько-польських відносин, шляхів уникнення конфронтації у політичній та історичній сферах. Посол Сейму РП Яцек Куронь, Адам Міхнік, Володимир Мокрий, Богуміла Бердиховська підтримали запропоновану потребу формування нових векторів українсько-польської співпраці, стали на бік їх активної імплентації.

Окрема тема — це робота з українськими осередками в Польщі, якій батько приділяв багато часу й уваги. Він дуже глибоко знав і серцем сприймав проблеми Лемківщини, своєї малої батьківщини, її людей — представників рідної йому етнічної групи, яка в середині ХХ століття зазнала страшною трагедії розпорошення, виселення зі своїх історичних місць поселення. Він не раз бував у тих краях, зустрічався з представниками української громади. Безперечно, доводилося переживати чимало неприємних політичних моментів, ситуацій і провокацій. Адже міждержавні відносини формуються непросто, оскільки завжди знаходяться з обох сторін сили, зацікавлені в тому, щоби постійно тримати все в напрузі.

Після завершення своєї дипломатичної каденції і повернення до Львова навесні 1998 року батько включився в активну роботу по створенню Інституту Польщі при Львівському університеті. І на початку літа очолюваний Теодозієм Стараком інститут вже розпочав свою роботу. Батько був буквально переповненим енергією, планами, дуже активно включився в суспільно-політичне життя Львова, маючи на меті продовження формування добросусідських відносин із польською стороною.

На жаль, важка хвороба різко обірвала татове земне життя. 1 жовтня 1999 року на 69-му році життя перестало битися серце Громадянина, справжнього патріота України, патріотизм якого був не показним, а справжнім, творчим, трудівничим. До останніх сил і хвилин він самовіддано працював на благо України, яку любив безмежно. Чомусь тоді, на похороні, мені раптом пригадалися всі ті, перекладені ним польською мовою твори українських поетів, письменників... твори великих польських поетів, які зазвучали українською завдяки татові...

Хочу сьогодні висловити слова вдячності Консулові Республіки Польща у Львові Анджею Росінському, відомому політичному історичному громадському діячеві, активісту підпілля «Солідарності», який упродовж тривалого часу співпрацював та був добрим приятелем Теодозія Старака.

У жовтні 1999 року він та Збігнєв Місяк звернулися від імені заснованої ними організації «Польща-Україна» до Президента Польщі Александра Квасневського з проханням нагородити Т. Старака орденом. 5 січня 2001 року Президент ухвалив рішення посмертно відзначити першого дипломатичного представника України вищою нагородою — Командорським Хрестом Ордена «За заслуги перед Польщею».

Мені дуже хочеться, щоби пам'ять про мого батька, про Теодозія Старака не згасла. Його внесок у становлення Української незалежної держави, зміцнення її авторитету на міжнародній арені, становлення української дипломатії суттєвий і відчутний. Будучи людиною двох культур, української та польської, він бачив наші сусідські взаємини високоцивілізованими й рівнопартнерськими. Робив для цього усе, що міг, не шкодуючи часу, сил і здоров'я. Був період, коли він працював сам, один як ціла інституція. Внесок Теодозія Старака в розвиток дипломатії незалежної Української держави, і зокрема у формування польсько-українських відносин, зафіксований у архівах МЗС та інших архівах України як важливий і вагомий документ нашої переломної епохи. Переконана, що цей внесок, який ще потребує детального дослідження, завжди позитивно впливатиме на перебіг відносин між Україною та Польщею.